

ბასილი დიდის ჰომილეტიკის მხატვრული მხარე

ბასილი დიდი, რომელიც ქრისტიანული ჰომილეტიკის არა მხოლოდ ერთ-ერთი ფუძემდებელი, არამედ მისი ბრწყინვალე წარმომადგენელიცაა, ისევე როგორც გრიგოლ ღმრთისმეტყველი და ცოტა მოგვიანებით, იოვანე ოქროპირიც, ცნობილი წარმართი ფილოსოფოსისა და ორატორის, ლიბანიოსის მოწაფე იყო. მომავალმა დიდმა მქადაგებელმა სწორედ მისგან ისწავლა, როგორ უნდა წარმოეთქვა სიტყვა ისე, რომ მსმენელთა სულებში ყველაზე სათუთი სიმები შეერხია, ხოლო ჭეშმარიტების მტრებთან ბრძოლაში სულიერ მახვილად გამოსდგომოდა. ბასილი დიდს არასდროს დავიწყებია ეს და, მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლმხედველობრივად სრულიად განსხვავებულ პოზიციაზე იდგა, მასწავლებლისადმი პატივისცემა, რომლის საფუძველიც მადლიერება იყო, ბოლომდე შეინარჩუნა.

„რიტორიკაში“ არისტოტელე სამ პირობას ასახელებს (1358a),¹ რომელიც ორატორული სიტყვის შექმნისათვისაა საჭირო: ორატორი, საგანი, რომელზეც იგი საუბრობს და მსმენელი, ვისაც ესაუბრება. ჩვენს შემთხვევაში ეს მთლიანობა ასე წარმოგვიდგება: სულიწმიდით შთაგონებული მღვდელმთავარი (ეფრემ ასური იგონებს, როგორ იხილა მან კესარიის ეკლესიაში ამბიონზე მდგარი ბასილი დიდი, რომელსაც ქადაგებისას მარჯვენა მხარზე თოვლივით ქათქათა მტრედი ეჯდა და ყურში ჩასწურჩულებდა), ქრისტიანული ღმრთისმეტყველება და ზნეობა (საგანი) და სამწესო (მსმენელი), ვისთვისაც სულიერი საზრდელის მიწოდებისათვის კეთილი მწყემსი ყოველდღიურად ზრუნავდა. ეს რომ მართლა ორგანული მთლიანობა იყო და არა ხელოვნურად შეკოწიწებული, ამაზე ის ფაქტიც მეტყველებს, რომ აღმოსავლეთის ეკლესიაში არიოზული ერესის დამარცხების ერთ-ერთ მიზეზად ბასილი დიდის სულიერი მოღვაწეობა იქცა.

ორატორს, ისევე როგორც სიტყვიერი ხელოვნების სხვა დარგის მსახურებს, უპირველესად ზომიერების დაცვა უნდა შეეძლოს. ამ თვალსაზრისითაც ბასილი დიდი, როგორც ღმრთივშთაგონებელი ორატორი სამეუფო გზაზე დგას.² მას ზუსტად აქვს განსაზღვრული, რის შესახებ რამდენი უნდა თქვას, ითვალისწინებს რა ამ დროს როგორც საკუთარ, ისე მსმენელთა გამძლეობასაც: „მაგრამ უკვე ვამჩნევ, რომ ჩემი სიტყვა წინასიტყვაობაზე დაყოვნდა და სიმრავლის გამო ზომიერებასაც გადააჭარბა; ამასთან, კიდევ რომ დავამატო, ვეღარც თქვენ დაიმახსოვრებთ ადვილად და აღარც მე შემწვევს ძალა სიტყვის მსახურების გასაგრძელებლად, რადგან ხმაც აღარ მყოფნის ბუნებრივი უძლურებისა გამო“.³

¹ Aristoteles. *Ars Rhetorica*, Lipsiae, B. V. Teubner, 1914.

² ქრისტიანულ კულტურაში სამეუფო გზას იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც „ოქროს შუალედს“ ჰქონდა ანტიკურ ეპოქაში.

³ ბასილი დიდი, *თხზულებანი...*, გვ. 55.

მსმენელთა ყურადღებას, ცხადია, უწინარესად სათქმელის მნიშვნელობა განსაზღვრავს, მაგრამ, რამდენადაც ორატორულ სიტყვას ყველა შემთხვევაში მტკიცებითი ხასიათი აქვს, მსმენელთა ყურადღების შესანარჩუნებლად აუცილებელია, მტკიცება შინაგანი დინამიზმით მიმდინარეობდეს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სიტყვის ნაწილები, რომელთაც მსმენელზე გამიზნული შთაბეჭდილების მოსახდენად მნიშვნელობა არა აქვთ, არა მხოლოდ სრულიად ზედმეტია, არამედ საპირისპირო შედეგსაც კი იწვევს, ანუ ხელს უშლის მსმენელს ძირითადის გამორჩევასა და გააზრებაში. ამასთან, სიტყვისათვის დინამიზმის შესანარჩუნებლად აუცილებელია მისი ერთფეროვანი მდინარების დარღვევაც, ანუ როგორც ეს მახვილგონივრულად შენიშნა არისტოტელემ, „სიტყვა ფერწერას ჰგავს, რომელშიც შუქ-ჩრდილებია გამოყენებული“ (Rhet. 1414 a). ამგვარი შუქ-ჩრდილების შესაქმნელად ბასილი დიდი მიმართავს სხვადასხვა ხერხს, რომელთაგან ერთ-ერთი ე. წ. რიტორიკული კითხვებია. მე-14 ფსალმუნის კომენტარში იგი მას, ვისაც თავის გატანა ვალების აღებით სურს, ზედიზედ დასმული კითხვებით ამხელს: „აბა, რა ვჭამო?“ – იკითხავ შენ. ხომ გაქვს ხელები, ხომ გაქვს ხელობა, დაექირავე ვინმეს ემსახურე, მრავალი რამის მოფიქრება, მრავალი საშუალების გამონახვა შეიძლება ცხოვრებისათვის. მაგრამ შენ ამის ძალა არა გაქვს? სთხოვე მათ, ვისაც აქვს. მაგრამ თხოვნის გრცხვენია? განა უფრო სამარცხვინო არ იქნება, რაც ისეხე, ის რომ უკან აღარ ჩაასესხო?“ მსმენელი ამ დროს დასმული კითხვების ობიექტად საკუთარ თავსაც აღიქვამს, რაც მის მოდუნებულ ყურადღებას აფხიზლებს და აიძულებს ისევ იმ ერთი მთელის ნაწილად იქცეს, რომელსაც ორატორი, სიტყვის საგანი და თვითონ ქმნის.

არისტოტელე, რომელმაც ანტიკური მჭევრმეტყველების შესწავლის საფუძველზე პირველმა ჩამოაყალიბა ორატორული ხელოვნების ძირითადი კანონები, მისი კონკრეტული ნიმუშების ანალიზისას დარწმუნების მეთოდს, სტილსა და სიტყვის აგების ხერხებს გამოარჩევდა.⁴ განსაკუთრებით დიდი ყურადღება მან სტილს დაუთმო, რადგან მჭევრმეტყველს არა მხოლოდ იმის ცოდნა მოეთხოვება, რაც უნდა თქვას, არამედ იმისაც, როგორ უნდა თქვას. არისტოტელეს მოძღვრება სტილზე, როგორც ა. ლოსევი წერს, „მოძღვრებაა საგანთა გამოხატვის საშუალებებზე“.⁵

სტილის, როგორც საგანთა გამოხატვის საშუალებათა ერთობლიობის, უპირველეს დირსებად არისტოტელე სიცხადეს (safhneia) თვლის (რიტორიკა, 1404 b), რისთვისაც საჭიროა, რომ იგი არც მეტისმეტად მაღალფარდოვანი იყოს და არც მეტისმეტად მდაბიური, არამედ შესაბამისი იმ თემისა, რომელსაც ორატორის სიტყვა ეხება. სტილის სიცხადისათვის აუცილებელია, აგრეთვე, ზომიერების დაცვა მხატვრული ხერხების გამოყენებისას. რთული, შედგენილი სიტყვები,

⁴ გვანცა კოპლატაძე, ლიტერატურისმცოდნეობა არისტოტელეს მოძღვრებაში, თბ., 1986, გვ. 135.

⁵ А. Ф. Лосев, История античной Эстетики, Аристотель и поздняя келасика, М., 1975, гв. 539.

უჩვეულო გამოთქმების ხშირი ხმარება, უადგილოდ ან დიდი რაოდენობით გამოყენებული ეპითეტები და მეტაფორები მას არა ამალღებულ, არამედ მაღალფარდოვან ხასიათს სძენენ და იმავდროულად სიცხადესაც უკარგავენ. ამგვარ სტილს არისტოტელე ცივს უწოდებს.

ბიზანტიურ ეპოქაში სიტყვის წარმოთქმის ხელოვნებამ ახალი სიცოცხლე შეიძინა, რომელიც უწინარესად „ბაძვის“ (mimhsi-) ცნებისათვის ახალი ასპექტის მინიჭებამ განაპირობა. თუ არისტოტელესთვის mimhsi--ი ხელოვნების მიერ ამქვეყნიური სინამდვილის ბაძვას გულისხმობდა, ქრისტიან ორატორებს ბაძვის ნიმუშად და ობიექტად უწინარესად წმინდა წერილი და მისი ღმრთეებრივი თუ ამქვეყნიური ავტორები ესახებოდათ. „ბაძვის“ ახალი შინაარსი ჯერ კიდევ ბიზანტიელმა მოაზროვნეებმა გაარკვიეს. მაგალითად, „მიქაელ ფსელოსთან ბაძვის ცნება უნდა გულისხმობდეს საღვთო აზრის შინაარსობრივი სიღრმისა და მისი გარეგნული სისადავის ბაძვას“.⁶

თანამედროვე მეცნიერებაში ბაძვის ახალი, ქრისტიანობის ზეგავლენით შექმნილი ასპექტი გ. კუსტასმა გაარკვია.⁷

რამდენადაც ადამიანის ამქვეყნიური ცხოვრების მიზანი ღმერთთან, რაც შეიძლება, მეტი მსგავსების მიღწევაა, ქრისტიანი მოაზროვნეებისათვის მიმესის უკვე ღმრთისა და მისი სიტყვის ბაძვას გულისხმობდა, რომელსაც ამაღლებულობა და სისადავე ერთდროულად გამოარჩევს. მთელი საღმრთო წერილი, განსაკუთრებით კი, სახარება, სიდიადის სისადავით გამოხატვის შეუდარებელი მაგალითია. მისი სამეტყველო ენა ზემოქმედებას არა გარეგნული სამკაულებით, არამედ როგორც სულიწმიდის კარნახით შექმნილი, შინაგანი, ქარიზმატული, მაღლისმიერი ძალით ახდენს.

ბაძვას რა სახარების სტილს, რომელსაც შინაგანი ძალისა და გარეგნული სისადავის გამო ძველთაგანვე მეთევზურსაც უწოდებდნენ, ქრისტიანული რიტორიკის სტილი ერთდროულად სადაცაა და ამალღებულცი. ამასთან, სტილის სისადავე ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ქრისტიანული რიტორიკის ენა გარეგნული სამკაულებისაგან სრულიად გაძარცვული და მდაბიურია. ბასილი დიდის მჭევრმეტყველებაში ზედმიწევნითაა დაცული ის მოთხოვნა, რომელსაც რიტორიკული ხელოვნების სტილს ჯერ კიდევ არისტოტელე უყენებდა; სიცხადე და ამაღლებულობა.

სიცხადეს სტილის მთავარ ღირსებად მიიჩნევა ბასილი დიდიც. მისი შეხედულებით, სათქმელს განსაკუთრებით მოქცევთა (strofai) გამოყენება აბუნდოვანებს და იქვე განგვიმარტავს, რას ნიშნავს მოქცევი. მაშინ, როცა კეთილი გონებისაგან გამომავალი სიტყვა მარტივი, ცხადი და ერთმნიშვნელოვანია, მზაკვრული და ხელოვნებით წარმოთქმული სახეს მრავალგვარად იცვლის, ბევრი მიმართება და

⁶ ქ. ბეზარაშვილი, რიტორიკისა და თარგმანის თეორია გრიგოლ ღმრთისმეტყველის თხზულებათა ქართული თარგმანების მიხედვით, თბ., 2004, გვ. 202.

⁷ G. L. kustas, *Studies in Byzantine Rhetoric*, Thessaloniki, 1973.

ურიცხვი მოქცევი ანუ აზრი, მნიშვნელობა აქვს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ადვილად სახეცვალებადობისა და მრავალაზრიანობისა გამო მსმენელთაგან მოწონების დასამსახურებლად ფერისცვალება იოლად შეუძლია. ჭეშმარიტი სიტყვის ყალბისაგან გარჩევაში დაგვეხმარება გაანალიზება იმისა, რამდენად შეესაბამება ორატორის წარმოთქმულ სიტყვებს მისი საქმენი. მოქცევი სწორედ სიტყვისა და საქმის წინააღმდეგობრიობასა და, უფრო მეტიც, ჭეშმარიტების შეტრიალებას გულისხმობს: „რამეთუ რაჟამს საქმენი იგი სხუთა სახითა იყვნენ და სიტყუანი იგი სხუასა იტყოდინან, იგი არს მოქცევი და უფროდსად გარდაქცევაჲ ჭეშმარიტებისაჲ – გვასწავლის ბასილი დიდი.“⁸

რა თქმა უნდა, აღსაქმელად უმარტივესი იქნება ფრაზა, რომელიც პირდაპირი მნიშვნელობით ნახმარი სიტყვებისაგან შედგება, მაგრამ სამაგიეროდ იგი აუცილებლად დატოვებს მდაბიურის შთაბეჭდილებას. ამის თავიდან ასაცილებლად ორატორმა ტექსტში უცხო ელფერის მქონე სიტყვები და არაჩვეულებრივი გამოთქმები უნდა შეიტანოს, რადგან, როგორც არისტოტელე წერს, ისინი გაოცებას იწვევენ, ხოლო რამდენადაც გაოცება თავის მხრივ, სასიამოვნო ემოციას წარმოადგენს (Rhet., 1404b), ამიტომ იგი ამსუბუქებს და მიმზიდველს ხდის შემეცნების პროცესს“.⁹

არისტოტელესავე განსაზღვრებით, პირდაპირი მნიშვნელობით ნახმარი ის სიტყვებია, რომელთაც ყველა იყენებს, ხოლო არაჩვეულებრივ გამოთქმებში იგი გლოსებს, მეტაფორებს, გაგრძელებასა და ყველა იმ სიტყვას მოიაზრებდა, რომელთაც მხოლოდ „ზოგიერთნი ხმარობენ“. სწორედ გლოსები და მეტაფორები ანიჭებენ ენას ღირსებასა და სილამაზეს; ასე რომ, მათით შეზავებული ფრაზა მდაბიურის შთაბეჭდილებას არასოდეს დატოვებს.

ბასილი დიდის ჰომილეტიკის მოქცევთაგან თავისუფალსა და ნათელ სტილს ამაღლებულობას სწორედ ყოველდღიურ მეტყველებაში ნაკლებად გამოყენებული და ამდენად უჩვეულო, შინაარსითა და კეთილხმოვანებით გამორჩეული სიტყვები ანიჭებს, მაგალითად, განმარტავს რა 51-ე ფსალმუნის მეათე მუხლს „ხოლო იყავ შენ ვითარცა ზეთისხილი ნაყოფიერი სახლსა ღმრთისასა, იგი წერს: „...სასოებისაგან ნურასოდეს განიძარცვები (gumnomeno-), არამედ მუდამ ჰყვარდეს (qailousin) შენში რწმენით მოპოვებული იმედი ხსნისა, რადგანაც ამით მიბაძავ მარადიულ სიმწვანეს ამ მცენარისა, ნაყოფის სიმრავლეში გაეჭიბრები და უხვად გასცემ ყოველ ჟამს მოწყალებას“.¹⁰

ყოველდღიურ მეტყველებაში, პირდაპირი მნიშვნელობის მქონე სიტყვების გამოყენებით, ამ ფრაზას დაახლოებით ასეთი სახე ექნებოდა: ნურასოდეს დაკარგავ იმედს, არამედ მუდამ გქონდეს რწმენით მოპ-

⁸ ბასილი დიდი, სწავლასანი,.... დაწყებისათვის სოლომონის იგავთაჲსა, გვ. 219.

⁹ გ. კოპლატაძე, ლიტერატურისმცოდნეობაგვ. 149.

¹⁰ ბასილი დიდი, თხზულებანი, ჰომილიები ექვსი დღისათვის, გვ. 261.

ოვებული იმედი ხსნისა და ა. შ. ფრაზას ამაღლებულობა მიანიჭა „და-
კარგავ“-ს ნაცვლად უჩვეულო გამოთქმის „განიძარცვები“ და
„გქონდეს“ ნაცვლად „ჰყვოდეს“ გამოყენებამ.

ბასილი დიდის სტილს ამაღლებულობას სძენს, აგრეთვე, ზომი-
ერად გამოყენებული ეპითეტები, შედარებანი, მეტაფორები და
დაპირისპირებანი. მის ჰომილიებში განსაკუთრებული სილამაზით
მანც შედარებანი ბრწყინავენ. ქრისტიანთა შორის დამოკიდებულების
ნათელსაყოფად იგი ასეთ დაუვიწყარ შედარებას მიმართავს: „ვითარცა
ულვაში ვენახისა, ჩვენც სიყვარულით მოვეხვიოთ მახლობელს და ვიშ-
ვებდეთ მასთან ერთად მარადჟამს ზეადმართ სწრაფვით, მსგავსად
მაღლარი ვახისა, აშოლტილ ხეებს რომ წვერზე მოექცევა“.¹¹

სიმართლის მეტყველი ენა ბასილი დიდის მიერ შედარებულია
ლერწმის კალამთან, რომელიც არა მეღანში, არამედ ცხოველი
ღმრთის სულშია ამოწებული.¹²

ულამაზესია მეტაფორა, რომელშიც ღამეული ცის ვარსკვლავებს
ზეცის ყვავილები ეწოდებათ: „ამგვარად, თუკი ოდესმე ნათელ ღამეში
ვარსკვლავთა მიუთხრობელი მშვენება გიხილავს, უთუოდ გულისხმა-
გიყვია ყოველთა შემოქმედი, ვინც ზეცა იმგვარი ყვავილებით მოხატა,
რომ ხილულთა შორის მათ მშვენებას სარგებლობა აღემატება.“¹³

არისტოტელე სტილს კიდევ ერთი თვალსაზრისით ასხვავებდა.
მისი შეხედულებით, სტილი შეიძლება იყოს უწყვეტი ან პერიოდული.
უწყვეტი სტილი კავშირებით შეერთებას გულისხმობს და არასასი-
ამოვნოა იმდენად, რამდენადაც მას თავისთავად, „თუ არ დასრულდა
საგანი, რომელზეც იგი მოგვითხრობს“, დასასრული არა აქვს. პერი-
ოდული სტილი კი პერიოდებისაგან შედგება, ხოლო პერიოდი, მისივე
განმარტებით, არის ფრაზა, რომელსაც „თავისთავად აქვს დასაწყისი,
დასასრული და ადვილად აღსაქმელი სიდიდე“.¹⁴ უწყვეტი სტილის სა-
პირისპიროდ, ამგვარი სტილი სასიამოვნოა იმდენად, რამდენადაც
მკითხველს აზრის გაგებისა და დამთავრების შთაბეჭდილება რჩება.
თავის მხრივ, პერიოდი არც ხელოვნურად შემოკლებული და არც ზედ-
მეტად გაჭიანურებული არ უნდა იყოს. მოკლე პერიოდი მსმენელსა და
მკითხველს აიძულებს შებორძიკდეს, რამდენადაც ზღვარს იმაზე ადრე
მიუახლოვდება, ვიდრე ეს მის წარმოდგენაში არსებობს; გრძელი პერი-
ოდები კი, პირიქით, ჩამორჩენით ემუქრებიან მკითხველსა და გან-
საკუთრებით მსმენელს.

ბასილი დიდის ჰომილიების სტილის შესწავლა ცხადყოფს, რომ
იგი პერიოდულია; ამასთან, პერიოდები, რომლებითაც მისი სიტყვებია
ავებული, სწორედ ზომიერებით გამოირჩევა, ანუ რამდენადაც არც
მეტისმეტად მოკლეა და არც მეტისმეტად გრძელი, მსმენელთა და

¹¹ იქვე, გვ. (?)

¹² იქვე, გვ. 146.

¹³ იქვე, გვ. 266.

¹⁴ რიტორიკა, გვ. 394.

მკითხველთა მიერ, ყურადღების განსაკუთრებული, შემაწუხებელი დაძაბვის გარეშე, ადვილად და თავისუფლად აღიქმება. მოვიხმობთ ერთ ადგილს შესაქმნის ბასილისეული კომენტარებიდან: „ისევე როგორც სხვაა ცეცხლი და სხვა ლამპარი, რამდენადაც პირველს განათების ძალა აქვს, ხოლო მეორე იმისათვის შეიქმნა, რომ ვისაც სჭირდება, გაუნათოს, ასევე გამზადდა მნათობები ეტლად და მტვირთველად წმინდა, შეურყენელი და უნივთო ნათლისა. ისევე როგორც სხვაა, როცა მოციქული უწოდებს ვინმეს *სოფლისა* მნათობს (ფილ. 2,15) და სხვაა *ჭეშმარიტი ნათელი სოფლისა*, რომელთან ზიარებითაც წმინდანები მათ მიერ დამოძღვრილი და უმეცრების სიბნელისაგან დახსნილი სულებისათვის მნათობებად იქცნენ, ასევე ყოველთა დამბადებელმა ეს მზე ახლა იმ ბრწყინვალე ნათელით აღავსო და აანთო სოფელსა შინა“.¹⁵

რაც შეეხება სტილის ფორმას, არისტოტელეს მიხედვით, ის არც „მეტრული უნდა იყოს და არც ურიტმო“. პირველ შემთხვევაში კარგავს ბუნებრივ სახეს და გამოგონილის, ხელოვნურის ელფერს იღებს. სრულიად ურიტმო სტილი კი, მსმენელსა და მკითხველზე დაუშთავრებელის შთაბეჭდილებას ტოვებს, ხოლო რამდენადაც ყოველივე დაუშთავრებელი არასასიამოვნო და არაგონივრულია, ამიტომაც იგი მიუღებელია.

არ არსებობს ბუნებაში ცნება და საგანი, რომელიც რიცხვით არ განიზომებოდეს. რიტმი სტილის ფორმასთან მიმართებაში რიცხვია, ხოლო მეტრი – მისი ქვედანაყოფი; ამიტომაც ორატორის წარმოთქმულ სიტყვას რიტმი უნდა ჰქონდეს და არა მეტრი, რადგან ამ შემთხვევაში იგი ლექსის სახეს მიიღებს.¹⁶

ბასილი დიდის ჰომილეტიკა ამ, მხრივაც სამაგალითოა. მისი ქადაგებების სტილი ფორმით არც მეტრულია და არც ურიტმო, არამედ რიტმულია; მისი მელოდიურობა არა მხოლოდ სმენას ატკბობს, არამედ მსმენელსა და მკითხველს ქადაგებათა შინაარსის აღქმაშიც ეხმარება: „რაჟამს იხილავ ხეებს ბაღისა და ხეებს ველურებს, წყლის მოყვარეთა და უწყლობის გამძლეუთ, ყვავილოვნებსა და უყვავილოებს, მცირეთაგან დიდი შეიცანი, მარადის გაოცებული დარჩი და სიყვარული დამბადებლისა ააღორძინე“.¹⁷

17.

ორატორული სიტყვის ენას მსმენელის ფაქტორიც განაპირობებს, სახელდობრ, ორატორმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს მისი შემეცნების უნარი და განათლების დონე.

როგორც გრიგოლ ნოსელი გვეუბნება, ბასილი დიდი იძულებული იყო მსმენელთა შესაფერისი სიტყვა წარმოეთქვა, რადგან ქადაგება მრავალრიცხოვანი მრევლის წინაშე უხდებოდა, რომელშიც იყვნენ ადამიანები, როგორც, „მაღალი მოძღვრების“ მსაჭიროებელნი და მისი

¹⁵ ბასილი დიდი, *თხზულებანი*, გვ. 268.

¹⁶ გვ. კოპლატაძე, *ლიტერატურისმცოდნეობა... გვ. 139.*

¹⁷ ბასილი დიდი, *თხზულებანი... გვ. 265.*

გაგების უნარის მქონენი, ასევე, და თანაც ბევრად უფრო მეტნი, „კაცნი მდაბიონი“, საღმრთისმეტყველო სწავლებაში გაუწვრთნელი ქალები, ბავშვები და მოხუცები, რომელნიც, თავის მხრივ, სამყაროსა და მისი დამბადებლის შესახებ ადვილად აღსაქმელსა და ნუგეშინისაცემი სიტყვის მოსმენას საჭიროებდნენ.¹⁸

თუ ბასილის ქადაგებებს ამ თვალთ წავიკითხავთ, ადვილად აღმოვაჩინებთ, რომ მათ საყოველთაო ხასიათი აქვთ, ანუ უბრალო მსმენელთა მოთხოვნილებებსაც პასუხობენ და საფიქრალს სხვადასხვა გარეშე სწავლებათა შესახებ საზოგადოების ელიტურ ნაწილსაც აძლევენ.¹⁹ ანუ როგორც გრიგოლ ნოსელი წერდა: „...ოდესმე ადამაღლებდა შემსგავსებულად მაღალთა მათ მსმენელთა გონებისა და პირადპირადსა მას სწავლულებასა თვისსა გარეშეთა მათ ფილოსოფოსთა მოძღვრებისა თარგმანებითა სააჯმნო-ჰყოფდა“.²⁰

ბასილი დიდის მჭევრმეტყველების ძალა უწინარესად მაინც ღმრთისა და მოყვასის იმ უსაზღვრო სიყვარულში მდგომარეობს, რომელიც მის გულში სუფევდა. მას არასოდეს გამოუყენებია ორატორული ხელოვნება ამქვეყნიურ წარმავალ სიკეთეთა მოსახვეჭად, განსხვავებით სოფისტი ორატორებისაგან, რომელნიც რიტორიკაში თავიანთ განსწავლულობას და ხელოვნებას, ანგარების მიზნით, საზოგადოების შეცდომაში შესაყვანად და მოსატყუებლად, ან კიდევ თავის მოსაწონებლად და მსმენელთა განსაცვიფრებლად იყენებდნენ. პირიქით, იმის გამო, რომ ჭეშმარიტებას იცავდა, მთელი სიცოცხლის განმავლობაში დევნასა და შევიწროებას განიცდიდა. სწორედ ამას გულისხმობდა გრიგოლ ღმრთისმეტყველი, როცა ბასილის შესახებ წერდა, რომ იგი „ზნით ორატორებს არ ჰგავდა“.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ბასილი დიდის ჰომილეტიკურ-ეგზეგეტიკურ თხზულებათა შესწავლა და ანალიზი არავითარ შემთხვევაში არ იძლევა საშუალებას მეცნიერებაში გამოთქმული იმ თვალსაზრისის გაზიარებისა, რომლის მიხედვითაც იგი საღმრთისმეტყველო საკითხებზე საუბრისას „არა მხოლოდ თავისუფლებას აძლევს თავისთავს, არამედ რიტორიკის ტყვეობაშიც ვარდება, რომლისგანაც ბოლომდე ვერასოდეს თავისუფლდება“.²¹

ზომიერებასთან ერთად, სრული უანგარობა და გულწრფელობაც იყო ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი იმისა, რომ ქრისტიანული ღმრთისმეტყველების მნათობი ყოველთვის პოულობდა საჭირო სიტყვას, რომელიც აზრს არა მხოლოდ ზუსტად და ცხადად, არამედ შემკობილადც გამოხატავდა. აზროვნების სიღრმე და სიდიადე და მისი გამოხატვის სიცხადე და სილამაზე, ანუ შინაარსისა და ფორმის სრული

¹⁸ გრიგოლ ნოსელი, პასუხი ექუსთა დღეთათვის, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და კომენტარები დაურთო ე. ჭელიძემ. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, თბ., 1989 გვ. 201 PG t. 44 65 A.

¹⁹ Basile de Césarée, Homélie sur L'hexaéméron, Introduction et traduction de Sranidlas Giet, Paris, 1968 გვ. 21.

²⁰ გრიგოლ ნოსელი, პასუხი ექუსთა დღეთათვის, გვ. 276.

²¹ Sources chétiennes, Paris, 1968, გვ. 43.

შესაბამისობა – აი, როგორ წარმოგვიდგება მთლიანობაში ბასილი დიდის ჰომილეტიკური მემკვიდრეობა.

„ვინ ფლობდა უკეთესად სიტყვას გამოსახატავად აზრისა ისე, რომ განსხვავებით სხვებისგან, რომელთა შორისაც ან გონებას არ ყოფნის სიტყვა, ან სიტყვაა არაგონიერული, მას არც ერთი აკლდა და არც მეორე, არამედ აზრითაც და სიტყვითაც თანაბრად დიდებული, ყოველთვის თავისთავის სწორი და ჭეშმარიტად სრულყოფილი ჩანდა“²² – წერდა ბასილი დიდის მჭევრმეტყველებით აღფრთოვანებული გრიგოლ ღმრთისმეტყველი, ქრისტიანული რიტორიკის ბრწყინვალე წარმომადგენელი, რომელსაც მიქაელ პსელოსი ორატორული ხელოვნების მეტრსა და საზომს უწოდებდა.

ესთეტიკური თვალსაზრისით ბასილი დიდის ეგზეგეტიკურ-ჰომილეტიკური მემკვიდრეობა ყურადღებას სახისმეტყველებითაც იქცევს, რადგან სახისმეტყველება არა მხოლოდ სახეებით აზროვნებას, განსახოვნებას, არამედ მხატვრულ სახეთა შესწავლასაც გულისხმობს. წმინდა წერილის კომენტირებისას იგი სახისმეტყველების, ან სხვაგვარად, სულიერ მეთოდსაც მიმართავს.

როგორც ცნობილია, ამგვარ მეთოდს სათავე ნაწილობრივ ელინიზირებულ იუდაიზმში დაედო (არისტობულე, ფილონ ალექსანდრიელი), ხოლო ცოტა მოგვიანებით ალექსანდრიელმა ღმრთისმეტყველებმა მასში ძირეული ცვლილება შეიტანეს და სპეციფიკური ქრისტიანული ტიპოლოგიური ანუ წინასახეობრივი ეგზეგეტიკისათვის გამოიყენეს, რომელიც მიზნად ძველი და ახალი აღთქმის ერთობის (მოვლენები და პიროვნებები ძველი აღთქმისა წინა სახეებია ახალი აღთქმის მოვლენებისა და პიროვნებებისა) წარმოჩენას ისახავდა. ალექსანდრიელთა სულიერ, სახისმეტყველებით მეთოდს საფუძვლად ედო მათი წარმოდგენა ბიბლიური წიგნების ღმრთივსულიერობაზე, სახელდობრ, ისინი ფიქრობდნენ, რომ მათში უმთავრესი ის სულიერი შინაარსია, რომელიც განსხვავებული ბგერებით – ასოებითაა დაფარული. აქედან გამომდინარე, ბიბლიაში შინაარსობრივად სამ დონეს განასხვავებდნენ: სიტყვასიტყვითს – სხეულებრივ – მატერიალურს, ზნეობრივ – მშვიინვიერსა და მისტიკურ – სულიერს; მაგრამ უფრო ხშირად მასში მხოლოდ ორგვარ შინაარსს – სიტყვასიტყვითსა და სულიერს გულისხმობდნენ, და რაღა თქმა უნდა, უპირატესობას მეორეს ანიჭებდნენ, რაც პირველის უგულებელყოფას სრულიადაც არ ნიშნავდა.

რამდენადაც ალექსანდრიელთა სახისმეტყველებითი ინტერპრეტაციები თითქმის ყველა კონკრეტულ სახესა და მოვლენაში მათი აბსტრაქტული შინაარსის დანახვის მცდელობას წარმოადგენდა, „ამგვარი ინტერპრეტაციის პრაქტიკაში ცოტა როდი იყო კურიოზული, თუმცა მისი არსის კურიოზამდე დაყვანა არ შეიძლება“²³

²² გრიგოლ ღმრთისმეტყველი, ეპიტაფია ბასილი დიდისა, გვ. 181.

²³ С. Аверинцев, порядок космоса и порядок истории в мировоззрении раннего средневековья, კრებულში Античность и Византия, М., 1975, გვ. 273.

აღსანიშნავია, რომ წმინდა წერილის კომენტირებისას სახისმეტყველების მეთოდის მომარჯვებისათვის საფუძველს თვითონ ბიბლიური წიგნები იძლევა, სადაც ჭეშმარიტების გამოსახატავად სიმბოლოები და იგავები არცთუ იშვიათადაა გამოყენებული. რომ აღარაფერი ვთქვათ ძველ აღთქმაზე (ნაკვერცხალი ესაიასი, იოსების სიზმარი და სხვ.), იგავურ ენას თავის ქადაგებებში სიამოვნებით მიმართავდა იესო ქრისტეც: გავისხენოთ იგავები მევენახეზე, იფქლსა და ღვარძლზე, მთესვარზე, დაკარგულ დრაქმასა და ცხოვარზე, საფუარზე და ა. შ. გარემომცველი ყოველდღიური სინამდვილიდან აღებული უბრალო მაგალითებით მაცხოვარი მოწაფეებს ხილულთა მიღმა დაფარულთა ჭკრეტას ასწავლიდა; ასე რომ, თავად „ბიბლიაა წყარო ქრისტიანული დიდი პოეტური ტრადიციისა, მასში იღებს სათავეს რელიგიური სიმბოლიზმი“.²⁴

თავად ბიბლიური ტრადიციიდან გამომდინარე, ბიბლიური წიგნების კომენტირებისას ბასილი დიდი, ალექსანდრიული სკოლის მიმდევარი იყო, მაგრამ იმ განსხვავებით, რომ თავის ეგზეგეტიკურ თხზულებებში სახისმეტყველების მეთოდის გამოყენებისას არა მხოლოდ ზომიერებას არჩევდა, არამედ წინააღმდეგიც კი იყო იმისა, რომ ყველა კონკრეტული მოვლენა აუცილებლად მხატვრულ სახედ ყოფილიყო გაგებული, რომელიც რაღაც დაფარულ შინაარსს შეიცავს.

„ხოლო ჩვენ განყოფილ წყალთა შესახებ ორიოდ სიტყვა უნდა ვუთხრათ იმ განმარტებებს, რომლებიც ეკლესიიდან არიან და რომელთაც განსწავლულობისა და მაღალი აზროვნების მომიზეზებით სახისმეტყველებას მიმართეს და ამბობენ, რომ წყლებში გადატანილი მნიშვნელობით სულიერი და უსხეულო ძალები იგულისხმება: მაღლა, სამყაროს ზევით, სრულყოფილნი არიან დამტკიცებულნი, ხოლო ქვემოთ, მიწასა და ნივთიერ ადგილთა ზედა, ბოროტი ძალები მკვიდრობენ. მათი განმარტებით, ამიტომაც ითქვა, რომ ღმერთს წყალნი ზესკნელს ცათანი (ფს. 148,4), ანუ ის კეთილი ძალები აქებენ, რომელნიც, გონების სიწმინდის გამო, დამბადებლისათვის შესაფერისი ქების მიძღვნის ღირსნი არიან, ხოლო ცის ქვეშ არსებული წყალნი ის უკეთური სულებია, რომელნიც თავიანთი ბუნებითი სიმაღლიდან ბოროტების უფსკრულში ჩაცვივდნენ“²³ – წერს იგი და ამ შემთხვევაში ფსალმუნის მუხლის ამგვარ კომენტირებას, როგორც თვითონვე ამბობს, ვითარცა სიზმართა განმარტებებსა და დედაბერთა ზღაპრებს, უარყოფს.

23. ბასილი დიდი, თხზულებანი, გვ. 241.

მაგრამ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ბასილი დიდი ბიბლიური ტექსტის დაფარული შინაარსის მსმენელთათვის განსამარტავად ხშირად თვითონაც სახისმეტყველების მეთოდს მიმართავდა. მაგალითად, 28-ე ფსალმუნის მე-5 მუხლში: **ხმამან უფლისამან შემუსრნეს ნაძუნი** – მისი

²⁴ И. Языкова, Богословие иконы, М., 1995, гл. 18.

განმარტებით, ნაძვებში ის უგუნური ადამიანები იგულისხმებიან, რომელნიც „ამაოებით თავმომწონებენ და ამა სოფლის ისეთი ცრუ უპირატესობებით არიან აღზევებულნი, როგორცაა სიმდიდრე, პატივი, ძალაუფლება, სხეულის სილამაზე, ძალა და სიმტკიცე“.²⁵ ამავე მუხლში: **და შემუსრნეს უფალმან ნაძუნი იგი ლიბანისანი** – ლიბანის ნაძვები, როგორც ბასილი დიდი წერს, სხვათა საქმეებით ამაღლებულ ადამიანებს ეწოდება. მათ მიწა და მიწიერი საქმეები მსგავსად ლიბანის მწვერვალისა, აღამაღლებენ და ამპარტავენებს ხდიან. სწორედ ამიტომაც შეიმუსრებიან ისინი, განსხვავებით ღმრთის ნაძვებისაგან, რომლებიც 79-ე ფსალმუნის მე-10 მუხლში იხსენიებიან: **დაფარნა მთანი ჩრდილმან მისმან და ბაბილოთა მისთა ნაძუნი ღმრთისანი**. რამდენადაც უფალი ჩვენი, იესო ქრისტე ვენახადაც იწოდება (ინ. 15,5), ამდენად მათ, რომელნიც მანამდე უნაყოფონი იყვნენ, შევიდნენ რა მის მფარველობაში, მისგან მიღებული მადლით, საკუთარი უნაყოფობა დაფარეს და ღმრთის ნაძვებად იქცნენ, ვაზის კეთილნაყოფიერი რტოებისაგან დაცულნი.

29-ე ფსალმუნის მე-5 მუხლის: **მწუხრსა განისუენოს ტირილმან და ცისკარსა სიხარულმან** დაფარული აზრის ამოსაცნობად ბასილი დიდი მოგვიწოდებს უფლის წამების დრო გავიხსენოთ; კერძოდ, საღამოს, როცა მოწაფეებმა იგი ჯვარზე გაკრული დაინახეს, მათ შორის ტირილმა და ვაებამ დაისადგურა, ხოლო ცისკარზე – რაჟამს ერთმანეთისაკენ გარბოდნენ, რათა ერთმანეთისათვის აღდგომის სიხარული ეხარებინათ, – სიხარულმა. ბასილი დიდის აზრით, ისიც შესაძლებელია, რომ საღამო საერთოდ ამ საუკუნეს ეწოდებოდეს, რომელშიც, თუმცა, ის, ვინც ნეტარია, ტირის, მაგრამ ცისკრის დადგომასთან ერთად ნუგეშინისცემული იქნება.

კიდევ მრავალი მაგალითის მოყვანა შეიძლებოდა ნათელსაყოფად იმისა, როგორ ზომიერად და დროულად იყენებს დიდი კაპადოკიელი მღვდელმთავარი სახისმეტყველების მეთოდს ბიბლიურ ტექსტებში რელიგიური სიმბოლოების განსამარტად, მაგრამ, ვფიქრობთ, საკითხის არსის გადმოსაცემად, საკმარისია.

²⁵ იქვე, გვ. 86.